

YU ISSN-0352-5724/UDK 801(05)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

XXXIX/1

НОВИ САД
1996

О ПЕРФЕКТУ И ПЛУСКВАМПЕРФЕКТУ ИМПЕРФЕКТИВНИХ ГЛАГОЛА

СРЕТО ТАНАСИЋ

УДК 808.61-559.1

Основна функција плусквамперфекта у савременом српском стандардном језику, већ је утврђено, јесте исказивање радње чији резултат није актуелан у моменту говора јер се у међувремену вршила друга радња која је поништила тај резултат. Овакво значење се исказује само обликом плусквамперфекта перфективних глагола. Кад су у питању имперфективни глаголи, такво се значење исказује обликом перфекта.

Плусквамперфекат је глаголски облик који није изазивао велике спорове међу нашим синтаксичарима. Основне контуре његовог значења одавно су познате. У вези са употребом овога глаголског облика дискусија се водила првенствено с обзиром на његов однос према категоријама идникатива и релатива.¹ Такође, релативно дуго је код синтаксичара владало увјерење да се плусквамперфекат јавља у функцији исказивања како антериорних, тако и симултаних и постериорних радњи у односу на неку другу претериталну радњу². Ово питање је разријешило Михаило Стевановић. Он је анализом примјера које су претходници управо наводили као доказ да се плусквамперфекат јавља и за радње постериорне у односу на друге прошле показао да и ту овај глаголски облик исказује радње које су се извршиле прије других прошлих радњи. Стевановић је указао на још једну битну чињеницу у вези са тумачењем плусквамперфекта: за утврђивање његове вриједности понекад није довољна сложена реченица у којој се он јавља, па је потребно имати у виду и шири контекст³.

Данас се код нас о плусквамперфекту истиче углавном ово до чега је дошао М. Стевановић⁴. Уз то, тврди се да је овај облик у савременом

¹ Види Милошевић 1978, стр. 105, и Ивић 1980, 93.

² Новаковић 1894, 306, није јасно дефинисао употребу плусквамперфекта у том погледу. Маретић 1899, односно 1931, 544, истиче да плусквамперфекат, поред тога што служи за исказивање радњи које су се у прошлости догодиле прије других прошлих радњи, често служи „уопће за прошлост“, исто као и перфекат, „а још чешће за догађаје, који су се догодили после других“. Стојановић 1921, 193—194, указује да се овим обликом исказују прошле радње које су се догодиле прије других прошлих радњи, а у случају гдје (изгледа) да је плусквамперфекат употребиљен са значењем постериорности у добром народном језику не би било тако речено. Мусић 1927, 141, говори о плусквамперфекту за прошле радње „без обзира на какву другу радњу“, али каже и то да се овим обликом често истиче да се „његова радња извршила прије друге“.

³ Стевановић 1991, 668—669.

⁴ Станојчић-Поповић 1992, 385—386; Миновић 1987, 171; Мразовић 1990, 123.

српском језику у нестајању, не баш у мјери која важи за имперфекат⁵. Истиче се да је опадање употребе плусквамперфекта последица чињенице да и облик перфекта може да испуњава исту функцију — исказивање радње која се десила у прошлости прије друге прошле радње⁶. У овој процјени не узима се у обзир функција плусквамперфекта, у нашој литератури већ истакнута, коју нема облик перфекта: овај облик употребљава се кад треба да се истакне да њиме исказана радња није актуелна у моменту говора. Ово је за плусквамперфекат утврдио већ Петар Ч. Сладојевић, више узгред, а нагласила је Ксенија Милошевић, додуше, и она на маргини једнога свог рада, али је то подвукла као битну његову карактеристику⁷. У раду посвећеном значењу плусквамперфекта Милка Ивић је то и теоријски објаснила и на језичком материјалу показала⁸. Дакле, у случају употребе плусквамперфекта непотпуна је дефиниција која се темељи само на његовом одмјеравању према моменту говора, и уопште која узима само темпоралну компоненту; код плусквамперфекта је поред момента вршења радње и момента говора релевантан још један моменат — који се јавља између ова два: он подразумејева то да је између извршења радње коју именује плусквамперфекат и момента говора дошло до вршења друге радње чиме је поништен резултат радње исказане обликом плусквамперфекта⁹. Отуда је за овај глаголски облик битно то да резултат радње њиме исказане није актуелан у моменту говора, што га и чини специфичним у односу на облик перфекта. Кад се узме у обзир ова компонента у значењу плусквамперфекта, онда се не може говорити да овај глаголски облик губи своје мјесто у систему глаголских облика српског језика, нити се он може сматрати за језичко средство које спада у стилске резерве.

Све што је досад речено односи се на плусквамперфекат перфективних глагола. До данас је, међутим, остало неразјашњено питање овога облика изведеног од имперфективних глагола. Наиме, откад се наши синтаксичари баве описом функционисања глаголских облика, говори се о плусквамперфекту за исказивање перфективних и имперфективних радњи. Сви, ипак, истичу да се врло ријетко јављају примјери овога облика са имперфективним глаголима. Тако Т. Маретић наводи свега неколико примјера са глаголима имперфективног вида, од којих су неки из превода, а други из народне пјесме¹⁰. А. Мусић истиче да се плусквамперфекат јавља обично од перфективних глагола, ријетко од имперфективних¹¹ и

⁵ Стевановић 1991, 664; Станојчић-Поповић 1992, 386; Мразовић 1990, 123; Миновић 1987, 171.

⁶ Стевановић 1991, 670; Мразовић 1990, 123; Миновић 1987, 171.

⁷ Сладојевић 1966, 58; Милошевић 1973, 432; на овоме нарочито инсистира Милошевић 1982, 135.

⁸ Ивић 1980.

⁹ Нешто од овога може се наслутити још код Мусића 1927, 141; „Разлика је само у том (између перфекта и плусквамперфекта — С. Т.), да се плусквамперфектом изријеком назначује, да је стање иза извршене прве радње, у које пада извршење друге радње, за праву садашњост прошло (да постоји већ у помишљеној садашњости), а перфектом се то не назначује изријеком”.

⁹ Ивић 1980, 95. и даље.

¹⁰ Маретић 1931, 544.

¹¹ Мусић 1927, 143.

износи запажање да имперфективни глаголи долазе само кад су у питању глаголи говорења¹²: *Узмучи се краље од Будима, Познаде ја царе од Призрена, Па је њему био бесједио*. М. Стевановић каже да теоријски (подвукао С. Т.) није немогућа употреба плусквамперфекта имперфективних глагола, али да се ипак може рећи да овај облик служи за исказивање само перфективних радњи¹³. По његовом мишљењу глагол имперфективног вида у плусквамперфекту у народној пјесми употријебљен је из метричких разлога¹⁴.

У вези са питањем глаголског вида у облику плусквамперфекта значајно је истраживање овога облика код Милоша Црњанског које је обавио Милорад Радовановић¹⁵. Црњански је, наиме, познат по томе што је у својим дјелима обилно употребљавао овај глаголски облик: Радовановић истиче да је у *Роману о Лондону* ексерцирао 1000 примјера са овим глаголским обликом. Од тога је са...о у два случаја глагол имперфективног вида, што упућује „на феномен случајног изузетка или омашке“¹⁶. У овоме раду М. Радовановић сугерише да у српском језику плусквамперфекат имперфективних глагола и нема мјесто, а да „разлоге за елиминисање имперфективних глагола из сфере ангажовање плусквамперфекта треба, вероватно, тражити у наглашеној резултативности семантичке природе плусквамперфекта и перфективном виду као типичном носиоцу семантике резултативности“¹⁷. Тачно је да је у семантици плусквамперфекта резултативност глаголске радње битан елемент, али је ово питање нешто сложеније. Улога резултативности глаголске радње у значењу овога глаголског облика показана је код глагола перфективног вида у раду Милке Ивић: плусквамперфекат исказује прошлу перфективну радњу чији резултат у моменту говора није актуелан јер је у међувремену, тј. између момента вршења и момента говора, наступила друга радња која је поништила резултат плусквамперфектом исказане радње.

Кад се има у виду све што је досад речено, поставља се питање да ли се у српском језику јавља плусквамперфекат имперфективних глагола. Познато је да су наши старији филолози и граматичари своја истраживања заснивали првенствено на језику народних умотворина. То се у првом реду односи на Т. Маретића и А. Мусића. За њима су често и други користили исти корпус у опису српског језика. И Маретић и Мусић, видјели смо, истичу да је у језику народних умотворина плусквамперфекат имперфективних глагола риједак до занемарљивости. То је остало неоповргнуто до данас. М. Стевановић и други граматичари истичу да се овај облик од имперфективних глагола јавља врло ријетко и у дјелима савремених српских писаца; то је потврдио и М. Радовановић у роману М. Црњанског. Све ово упућује на закључак да се у српском стандардном језику не јавља облик плусквамперфекта имперфективних глагола. Плусквамперфекат имперфективних глагола је прије конструк-

¹² Исто, 145.

¹³ Стевановић 1991, 667.

¹⁴ Исто, 671.

¹⁵ Радовановић 1975.

¹⁶ Исто, 166.

¹⁷ Исто, 165.

ција коју језички стручњаци наводе по принципу симетрије глаголског вида него што је то одраз језичког стања.

Ако се не употребљава плусквамперфекат имперфективних глагола, намеће се логично питање постоји ли у нашем језику потреба да се глаголским обликом исказује значење имперфективних глагола које је утврђено за плусквамперфекат перфективних глагола — по чему се овај глаголски облик разликује од перфективног перфекта — и ако постоји таква потреба, како се то изражава? Ради одговора на ово питање навешћу неколико одломака из Вукових приповједака.¹⁸

1. Тек што он заспи, али ето ти девет пауница, како дођу, осам падну на језеро, а девета њему на коња, па га стане грлити и будити: „Устај, храно! устај, срце! устај, душо!”. А он ништа не зна као да је мртав. Паунице пошто се окупају, одлете све заједно. Онда се он одмах пробуди па запита слугу: „Шта је, *јесу ли долазиле*?” А слуга одговори да су *долазиле* и како су осам пале на језеро а девета њему на коња и како га је грлила и будила. Царев син сиромах чујући то, да се убије (Златна јабука и девет пауница, 18).

2. Тек што оне одлете, пробуди се царев син па пита слугу: *Јесу ли долазиле*?” А слуга му одговори: „*Јесу* и поручиле су ти да их још сутра можеш овде дочекати, па више никада овде неће доћи” (Исто, 18).

3. Како оне одлете, а царев се син пробуди, па запита: „*Јесу ли долазиле*?” А слуга одговори: *Долазиле* су, и она што је била пала теби на коња рекла ми је да ти кажем да смакнеш горњи клин на доњи, па ћеш је онда наћи” (Исто, 19).

У наведеним одломцима из исте приповијетке коришћен је облик имперфективног перфекта ради прибављања информације о истом догађајном чину: паунце су долазиле на језеро, али је у том моменту царев син падао у сан. Тек пошто су оне одлијетале, буди се царев син и тада је слиједило питање: „*јесу ли долазиле*” и одговор слуге у истој видској форми перфекта. Шта би било ако би се у датим облицима перфекта имперфективни глагол замијенио перфективним? У питању царевог сина то би се могло учинити, али би се промијенило значење: у питању постављеном реченицом у којој је перфекатски употређбљен предикат остварен у имперфективном видском лику сугерише се да царев син у моменту говора зна да паунице нису присутне; ако би се, пак, имперфективни вид ту замијенио перфективним, тај смисао би се изгубио. Наравно, смисао приче не дозвољава овакву промјену вида. У слугином одговору контекст саме сложене реченице не дозвољава да се имперфективни глагол замијени перфективним — при промјени глаголског вида морало би доћи и до замјене облика перфекта плусквамперфектом, рецимо у трећем примјеру: „*Биле су дошле* и она што је била пала теби на коња рекла ми је ...”

Као што се види, значење које има плусквамперфекат перфективних глагола — исказивање прошле радње чији резултат није актуелан у моменту говора јер се у међувремену десила друга радња која је поништила тај резултат — код имперфективних глагола исказује се обликом перфекта.

¹⁸ *Српске народне приповијетке и зајонетке*. Сакупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић, Београд 1897.

Нису сви имперфективни глаголи способни за реализацију оваквог значења обликом перфекта. Потребно је да глагол у одговарајућем контексту може да искаже овакво значење. Е. В. Падучева овакву могућност региструје код неких имперфективних глагола у руском језику. Она говори о тзв. општефактичком двосмјерном значењу вида, за које је карактеристично то да је „резултат био достигнут, али је поништен радњом супротног смјера”¹⁹. Може се закључити да је ово заједничка карактеристика руског и српског глагола, а вјероватно и глагола других словенских језика.

Разлика између перфекта перфективних глагола и перфекта имперфективних глагола лако је уочљива ако сучелимо ова два облика у примјерима из свакодневног разговорног језика:

а) Јелена *се удавала*, а Марија није.

б) Јелена *се удала*, а Марија није.

Реченица а) долази у обзир у ситуацији када се зна да у моменту говора Јелена више није удата, а реченица б) кад се зна да јесте. Дакле, реченице а) и б) долазе у различитим ситуацијама. И слједећи одломак из народне приповијетке илуструје ситуацију у којој се облик имперфективног перфекта — управо због семантичке компоненте о којој је овдје било ријечи — не може појавити умјесто перфективног перфекта.

„Ја сам се удала за цара соколовског, и он ће вечерас доћи; него да те добро бегоћ сакријем, јер он браћи мојој пријети” (Баш-Челик, 201).

У овом случају облик перфективног перфекта се не би могао замијенити имперфективним обликом — у датом случају резултат извршене радње је актуелан у моменту говора. Замјена облика перфективног перфекта имперфективним обликом довела би до сукоба значења глаголског облика са значењем контекста (да је сестра још удата за цара соколовског).

На основу свега досад реченог могуће је закључити слједеће. У српском језику данас се обликом плусквамперфекта исказују прошле радње чији резултат није актуелан у моменту говора јер је поништен неком другом радњом. Овакво значење исказује се искључиво плусквамперфектом перфективних глагола, тј. ту је плусквамперфекат незамјенљив перфективним перфектом. Када су, међутим, у питању имперфективни глаголи, такво је значење исказиво обликом перфекта. У овој ситуацији имперфективни перфекат је на комуникативном плану не само конкурентан облику имперфективног плусквамперфекта него га потпуно потискује као краће и тиме економичније, згодније изражајно средство. Једном ријечју — ту лежи објашњење чињеници карактеристичној за српски језик да се у њему не јавља облик плусквамперфекта имперфективних глагола.

Из свега реченог слиједи и ова два теоријски релевантна закључка:

1) у српском језику два иначе различита временска глаголска облика

¹⁹ Падучева 1986, 414 и 423—424.

исказују једно те исто значење, зависно од свог глаголског вида — плусквамперфекат перфективних глагола и перфекат имперфективних глагола; 2) за плусквамперфекат је карактеристично да он у својој данас најважнијој функцији нема очекивану симетрију имперфективног и перфективног вида него је ограничен само на могућност перфективног видског отјелотворења.

Београд

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Ивић 1980 — Милка Ивић, *О значењу српскохрватској плусквамперфекта*, Зборник за филологију и лингвистику XXIII/1, Нови Сад, 93—100.

Маретић 1931 — Томо Маретић, *Грамајтика и сѣмантика хрватској или српској књижевној језика*, Загреб, 1931.

Милошевић 1973 — Ксенија Милошевић, *Темпорално значење и синтаксичка вриједносн конструзија* Cop (praes., perf.) + part. pass. у српскохрватском језику, Јужнословенски филолог XXX/1—2, Београд 1973, 423—437.

Милошевић 1978 — Ксенија Милошевић, *О проучавању временских глаголских облика у сербскохрватској језици*, Зборник за филологију и лингвистику XXI/2, Нови Сад, 1978, 93—121.

Милошевић 1982 — Ксенија Милошевић, *Улога глаголских облика у сложеној реченици са темпоралном клаузом у савременом српскохрватском језику*, Научни састанак слависта у Вукове дане 11, Београд, 1982, 125—138.

Миновић 1987 — Миловоје Миновић, *Синтакса српскохрватској — хрватскохрватској књижевној језика за више школе*, Сарајево, 1987.

Мразовић 1990 — Павица Мразовић и Зора Вукадиновић, *Грамајтика српскохрватској језика за сѣранце*, Сремски Карловци — Нови Сад, 1990.

Мусић 1927 — Аугуст Мусић, *Прилози науци о употреби времена у српскохрватском језику, I. Времена у народним њесмама*, Глас СКА 121 Београд, 1927, 111—173.

Новаковић 1894 — Стојан Новаковић, *Српска граматика*, Београд, 1894.

Падучева 1986 — Е. В. Падучева, *Семантика вида и точка оисчеја*, Известия АН СССР, Серия литературы и языка 45/5 Москва, 1986, 413—424.

Радовановић 1975 — Милорад Радовановић, *Значење и функције плусквамперфекта у „Роману о Лондону“ Милоша Црњанској*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду XVIII/1, Н. Сад, 1975, 165—179.

Сладојевић 1966 — Петар Ч. Сладојевић, *О основним категоријама употребе глаголских облика у српскохрватском језику*, Београд, 1966.

Станојчић-Поповић 1992 — Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамајтика српској језика*, Београд, 1992.

Стевановић 1991 — Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II. Синтакса*, Београд, 1991.

Стојановић 1921 — Љубомир Стојановић, *О значењу и употреби глаголских облика у реченицама*, Јужнословенски филолог II/3—4, Београд, 1921, 187—210.

Срећо Танасић

О ПЕРФЕКТЕ И ПЛУСКВАМПЕРФЕКТЕ ИМПЕРФЕКТИВНЫХ ГЛАГОЛОВ

Резюме

Плусквамперфект в современном сербском языке высказывает действия, совершившиеся в прошлом раньше другого действия. Кроме такого темпорального элемента в семантике плусквамперфекта обнаруживается еще один элемент, по которому такая глагольная форма и отличается от перфективного перфекта — результат действия, высказанного фор-

мой плюсквамперфекта не является актуальным в момент речи, так как в промежутке времени произошло другое действие, которое аннулировало этот результат. На такое положение в нашей научной литературе указано лишь в новейшее время. Это относится к случаю, когда идет речь о перфективном глаголе. Способ высказывания идентичного значения у имперфективных глаголов до сих пор не описан. Автор анализом примеров показал, что такое значение у имперфективных глаголов высказывается формой перфекта. Таким образом имеем случай, что одно и то же значение высказывается при помощи двух глагольных форм, в зависимости от глагольного вида: плюсквамперфектом перфективных глаголов и перфектом имперфективных глаголов.